

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2789-6919/09/22-26>**Kənan Sadiq oğlu Orucov**Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistrant

kanan7737@gmail.com

AZƏRBAYCANIN REGIONLARINDA TURİZM İNFRASTRUKTURUNUN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFI

Xülasə

Müasir şəraitdə turizm sənayesi dünya təsərrüfatının ən dinamik inkişaf edən sahələrindən biridir. Turizm infrastrukturunun inkişafına investisiyaların cəlb edilməsi üçün bu sahənin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, turizm sənayesinin fəaliyyətini stimullaşdıran təşkilati-iqtisadi mexanizmləri işə salmaq lazımdır.

Məqalədə Azərbaycanın regionlarında turizm infrastrukturunun inkişafı məsələləri açıqlanır.

Açar sözlər: *turizm resursları, turizm infrastrukturunu, turizm sahəsi, turizm infrastrukturunun elementləri, turizm*

Kanan Sadig Orujov

Formation and development of tourism infrastructure in the regions of Azerbaijan Abstract

In modern conditions, the tourism industry is one of the most dynamically developing sectors of the world economy. In order to attract investments in the development of tourism infrastructure, taking into account the specifics of this area, it is necessary to launch organizational and economic mechanisms that stimulate the activities of the tourism industry.

The article discusses the development of tourism infrastructure in the regions of Azerbaijan.

Key words: *tourism infrastructure, tourism resources, tourism area, elements of tourism infrastructure, tourism*

Giriş

Turizmin səmərəli inkişafı bilavasitə bütün mərhələlərdə planlaşdırmanın, təşkilatın və idarəetmənin kompleks yanaşmasının təmin edilməsindən asılıdır. Bundan əlavə, sahənin ümumi səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün turizm məhsulları və xidmətlərinin, həmçinin təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin formalaşdırılması və fəaliyyətin idarə edilməsi metod və üsullarının istehsalə cəlb edilməsi üçün yararlı resursların potensialını nəzərə almaq vacibdir. Bu mühüm amillərin nəzərə alınması və resurslardan səmərəli istifadə edilməsi nəticəsində turizm fəaliyyətinin sosial-iqtisadi səmərəliliyi təmin edilir. Turizm fəaliyyətinin səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün digər vacib amil lazımi infrastrukturun, xüsusilə də ixtisaslaşmış turizm infrastrukturunun mövcudluğudur.

Turizm sahəsində infrastrukturun yaranması və inkişafı iqtisadiyyatın sosial sahəsində iqtisadi münasibətlərin təsiri altında olmuş, qismən kortəbii, sonra isə tənzimləyici normativ aktlarla inkişaf etmişdir. Azərbaycanda belə normativ sənədlər yalnız mövcud layihələrə, konsepsiyalara və proqramlara uyğun olaraq formalaşmağa başlayır.

Azərbaycan regionları təbii turizm ehtiyatları ilə zəngindir ki, bu da öz unikalığı ilə tanınır, bəzi ehtiyatlarda isə (məs. Naftalan nefti) dünyada analoqu yoxdur. Qeyri-adi relyefi, unikal landşaftı, zəngin biomüxtəlifliyi, qısa müddət ərzində bir iqlim tipindən digərinə keçid imkanı, ekoloji cəhətdən təmiz geniş ərəzilər, meşə massivləri, mədəni, tarixi və təbii abidələr, sıx çay şəbəkəsi, müalicəvi mineral və termal bulaqlar, Kür çaylarına tikilmiş sututarların qumlu sahilləri, dini komplekslər və ziyarətqah obyektləri və s. turizmin davamlı inkişafı üçün dəyərli resurslar kimi qiymətləndirilə bilər (Eminov, 2018:35).

Turizmin inkişafı zəruri turizm infrastrukturunun, xüsusilə də turizm strukturunun formalaşdırılmasından birbaşa asılıdır. Zəngin təbii turizm resurslarının olmasına baxmayaraq, lazımi səviyyədə

olmayan turizm infrastrukturunun inkişafı yerli, regional və milli səviyyədə turizmin inkişafının əsas problemlərindən biridir.

Turizm resurslarının istehlakının mümkünlüyü əsasən turistlərin nəqliyyat xidmətlərinin keyfiyyətindən asılıdır. Bu gün ölkədə turizm xidmət edən vahid əlaqələndirilmiş nəqliyyat sistemi yoxdur, daşınmaya ehtiyac nəqliyyat müəssisələrinin və şirkətlərin rəqabəti nəzərə alınmaqla nəqliyyatın konkret növü üzrə nəqliyyat xidmətlərinə olan tələbatla tənzimlənir. Turizm səfərlərində nəqliyyat vasitələrindən istifadə dərəcəsi onların populyarlığının reytingi, nəqliyyat sisteminin inkişafı, səfərin növü və marşrutun uzunluğu, əhalinin rifahı, milli ənənələr və s. ilə müəyyən edilir (11).

Keyfiyyətli informasiya infrastrukturunun formalaşdırılması mühüm vəzifədir. İnförmasiya xidmətləri həm turistə, həm də turizm təşkilatçılara lazımdır. Müasir elektron informasiya vasitələri, ilk növbədə, regionların öz saytlarında istifadəçilərə turizm mərkəzlərinin, turizm xidmətlərinin, görməli yerlərin müfəssəl təsvirini təklif edə biləcək internet şəbəkəsi böyük rol oynayır. Regional turizmin yeni inkişaf forması - turistlərə müxtəlif səyahət məlumatları verən və turizm bazarı ilə əks əlaqə formalaşdıran informasiya turizm mərkəzlərinin yaradılmasıdır. Regional turizmin inkişafında KİV mühüm rol oynayır.

Regionda turizmin inkişafına reklam-informasiya dəstəyi məqsədilə tələb olunur (Voskresensky, 2007:63).

•regionun turizm resursları haqqında informasiya və reklam materiallarının baza paketinin hazırlanması və yaradılması;

•təşkilatların beynəlxalq turizm sərgilərində iştirakı;

•regionun müsbət imicinin yaradılması məqsədilə mətbuatda reklam kampaniyalarının keçirilməsi;

• regionda vahid turizm informasiya şəbəkəsinin yaradılması, onun analoji beynəlxalq şəbəkələrlə inteqrasiyası.

Qeyd etmək lazımdır ki, ÜTT tövsiyələrinə uyğun olaraq turizm bölgələrin preferensial idarə edilməsi kimi təsnif edilir. Regional Turizm Təşkilatının prinsiplərindən biri yanaşılmalıdır ki, burada turizm gəlirlərinin böyük hissəsi turistlərə baş çəkən regionlarda qalmalıdır. Dünya təcrübəsi göstərir ki, turizmin sosial-iqtisadi səmərəliliyi çox vaxt yerli və regional səviyyədə ən yüksək səviyyədədir (Zaid, 2018:96).

Turizm sənayesinin bütün sahələrində (yaşayış, nəqliyyat, yemək, ekskursiyalar, suvenir məhsulları) turistlərlə işləmək üçün yerli əhalini cəlb etmək lazımdır. Beləliklə, turizm bu regionun iqtisadiyyatının artmasına real kömək edə bilər. Lakin turizm nəinki yerli əhalini dəstəkləməyə, yerli iqtisadiyyatı inkişaf etdirməyə, həm də bir çox sosial-mədəni problemləri həll etməyə imkan verə bilər.

Regionun sosial-iqtisadi inkişafının daxili və beynəlxalq, giriş və çıxış turizminə təsiri bir-biri ilə bağlıdır. Bir tərəfdən, bölgənin sakinlərinin maddi rifahı onların səyahət qabiliyyətini müəyyənləşdirir. Digər tərəfdən, regionun turizm infrastrukturunu əsasən xarici və yerli turistlərin marağını müəyyən edir. Turizmin inkişafı bölgəyə investisiyaların cəlb olunmasına kömək edir və bu da öz növbəsində turizmin əhəmiyyətini artırır.

Azərbaycanın bir çox bölgələrində turizm çoxdan iqtisadiyyatın ən mühüm sektorlarından birinə çevrilmişdir. Ziyarətçilərin böyük axını sayəsində inkişaf etmiş turizm regionu pul gəlirləri və əlavə dövriyyə ilə təmin edir (Eminov, 2018:30).

Ancaq lazımi potensiala malik olan bir çox regionlarda ondan səmərəli istifadə olunmur. Çox vaxt inkişaf etməmiş turizm infrastrukturunu və kompleks turizm təklifinin olmaması səbəbindən xeyli sayda ziyarətçi olsa belə, turizm regiona nəzərəcarpacaq fayda gətirmir.

Turizm müştərinin, ilk növbədə, muzeylərə və digər mədəniyyət müəssisələrinə, suvenirlərə və alış-verişə, nəqliyyata, yaşayış yerlərinə giriş biletlərini ödəmək xərclərini nəzərdə tutur. Beləliklə, turizmin inkişafı turistlərə bu tələbatın ödənilməsinə imkan vermək deməkdir. Regionun hüdudlarından kənarında məşhur olan və reklam strategiyasının tam mərkəzində yerləşən turizm "maqnit" in köməyi ilə turistləri müəyyən yerə cəlb edə bilərlər.

Regionlarda turizmin inkişafı bank fəaliyyətinin genişlənməsini stimullaşdırır. Turizm üçün çox vacib amil bankların regional bölmələrinə beynəlxalq valyuta əməliyyatları üzrə hüquqların və aparıcı ödəniş sistemlərinin plastik kartları ilə müştərilərə xidmət imkanlarının təqdim edilməsidir. İlk növbədə bu, rayon mərkəzləri üçün aktualdır, çünki turizm obyektləri heç də həmişə regionların inzibati və

maliyyə mərkəzlərində yerləşir. Turizm öz təbiətinə görə müəyyən resursla, təbii-coğrafi amillə, ərazi xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Məhz buna görə də turizm sahəsində istənilən islahat hər bir regionun spesifikasını nəzərə alan çevik regional siyasətin gerçəkləşdirilməsinə ehtiyac duyur.

Turizm infrastrukturunun inkişafı depresif regionlara dəstək, kiçik və orta şəhərlərin "canlanma" üçün ciddi bir amil ola bilər. Bununla yanaşı, yerli əhali ilə turistlər arasında sosial əməkdaşlığın mümkün problemlərini də unutmaq olmaz. Hər iki qrup tez-tez müxtəlif mədəniyyətlərin daşıyıcıları; bundan başqa, yerli sakinlər işlə və vacib problemlərin həlli ilə məşğul olduqları halda turistlərin istirahət etməsi, əylənməsi və israfçılıq yolu ilə pul xərcləməsi faktını mənfi qarşılaya bilərlər.

Regional turizm klasterinin savadlı inkişaf siyasəti istənilən fəaliyyət və tədbirlərin keçirilməsinə ilkin hazırlıq və dəqiq nəzarət, turizm biznesinin özbaşına həyata keçirdiyi təsərrüfat fəaliyyətinin olmaması, yerli əhalinin baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşdırılması üçün imkanlar yaratmasını nəzərdə tutur. Giriş və daxili regional turizmin inkişafı yerli istehsalın genişlənməsi və ya turistlərə baş çəkən yerlərin istiqamətlənmiş təchizatı ilə müşayiət olunmalıdır. Yerli sənayenin istehlak mallarının və xidmətlərinin satışı turist xidmətlərinin ən çox dəyəri ilə müqayisə edilən mənfəət gətirə bilər (Kvartalnov və b.2002:44).

Turizm infrastrukturunun yeni obyektlərinin işə salınması zamanı onların düzgün yerləşdirilməsi məsələsi həmişə aktual məsələdir. Digər bir problem (fikrimizcə, iqtisadi cəhətdən daha firavan olan regionlara xasdır) – mövcud infrastruktur obyektlərindən istifadə edərək biznesi inkişaf etdirmək (çox vaxt bərhad vəziyyətdə olan) və ya yenilərini tikmək lazımdır? İnfrastruktur obyektlərinin kəmiyyət xarakteristikalarının, gözlənilən tələbatın ödənilməsi imkanlarının qiymətləndirilməsi də mühüm vəzifədir. Təşkilati-idarəetmə xarakterli məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Əhalinin turizm-ekskursiya fəallığının inkişafına, yeni turizm məkanlarının mənimsənilməsinə, turizm və istirahət məqsədilə tarix, mədəniyyət, memarlıq abidələrindən istifadə edilməsinə yönəlmiş istənilən tədbirlər yalnız regional hakimiyyətin, mədəniyyət, təhsil və s. bu və ya digər strukturlarının marağının və dəstəyinin olması ilə arzuolunan effektdə nail olunmuşdur.

Beləliklə, yuxarıda nəzərdən keçirilmiş problemlərin dairəsi bütün elementlərin qarşılıqlı əlaqəsi nəzərə alınmaqla, turizm infrastrukturunun öyrənilməsinə kompleks yanaşmanın, onun təhlilinə yeni metod və yanaşmaların işlənilməsinin zəruriliyindən xəbər verir.

Turizm sahəsində bütün mütəxəssislər yekdil fikirdədirlər ki, turizm klasterinin inkişafının əsasında iqtisadi və sosial tərəqqi dayanır (Bilalov, 2017:37).

Daha ətraflı təhlil bizə turizm klasteri infrastrukturunun inkişafına təsir edən çoxsaylı amillər arasında başlıca siyasi, iqtisadi, sosial-demoqrafik, mədəni-idrak, elmi-texniki məqamları vurğulamaq imkanı verir.

Turizmin inkişafına dövlətlərin xarici iqtisadi fəaliyyəti, dünya iqtisadiyyatının bütün sahələrində baş verən inteqrasiya və qloballaşma prosesləri əhəmiyyətli təsir göstərir, bu da dünya əhalisinin işgüzar fəallığının artmasına və işgüzar turizmin yeni növlərinin yaranmasına səbəb olur.

Lakin iqtisadiyyatda gömrük rəsmiləşdirilməsi, maliyyə qeyri-sabitliyi (inflyasiya, staqnasiya), iqtisadi tətillər kimi hallar turizm sənayesi təşkilatlarının fəaliyyətini əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırma bilər.

Regionlarda turizm infrastruktur elementlərinin tərkibi, ilk növbədə, turizm fəallığından asılıdır. Buraya iki qrup faktor təsir edir ki, onlardan biri birbaşa turizmlə bağlı olan, digəri isə bilavasitə turizmlə bağlı olmayan, lakin turizm məhsuluna tələbatın həcminə və formasına təsir edən amilləri birləşdirir.

Turizmlə birbaşa bağlı olan və turizm fəallığına təsir edən amillər: (Voskresensky,2007:49).

- Turizm resurslarının strukturu və tərkibi;
- Səfərlərin motivləri və məqsədi;
- Əhalinin həyat səviyyəsi və onun gəlirlərinin strukturu;
- Əmək qabiliyyətli əhalinin asudə vaxtının strukturu və əmək gərginliyi (əmək resurslarının təkrarlanmasına ehtiyac vasitəsilə).

Dolayı amillər, ilk qrupdan fərqli olaraq, daha çoxdur: (Peter, 2020:106).

- Demoqrafik və sosial dəyişikliklər;

- İqtisadi və maliyyə dəyişiklikləri;
- Nəqliyyat inkişafı;
- İnformasiya təminatı və rabitə sahəsinin inkişafı;
- Siyasət, qanunvericilik və tənzimləyici sahələrdə dəyişikliklər;
- Ticarətin inkişafı;
- Səyahət təhlükəsizliyi.

Həm birinci, həm də ikinci qrup amilləri Turizm fəallığına kompleks təsir göstərir, bu zaman mürəkkəb, xarici məcburi dəyişikliyə məruz qalan və regionun (ölkənin, cəmiyyətin) iqtisadiyyatına müstəqil təsir göstərən amillərdir. Müxtəlif amillərin Turizm fəallığına təsiri aşağıdakı amillərlə xarakterizə olunur.

Sosial-demoqrafik amillər. Turizmin inkişafına əhalinin, xüsusilə də şəhər əhalisinin artması təsir göstərir. Şəhər həyat tərzini, psixoloqların fikrincə, stressi, anonimliyi insanlarla ünsiyyətin olmaması, təbiətdən ayrılma ilə fərqləndirir. Bununla əlaqədar olaraq, şəhər sakinləri üçün turizm ruhi tarazlığın axtarışıdır. Son zamanlarda kütləvi informasiya vasitələrinin (KİV) sürətli inkişafı da turizmə müsbət təsir göstərir. Kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı nəticəsində qonaqpərvərlik resurslarının, istirahət yerlərinin infrastrukturunun və digər turizm sənayesi komponentlərinin tanınması sürətlənir. Turizmin populyarlığının səbəblərindən biri də şəhər əhalisinin daim artmasıdır. Yalnız urbanizasiya (şəhərləşmə) müəyyən dərəcədə turizm xidmətlərinə olan tələbatın artmasına səbəb olur. Turist axınının formalaşması əsasən iri sənaye və inzibati mərkəzlərdə baş verir ki, bunlar arasında Bakı şəhərinin də adını çəkmək olar.

Mədəniyyət, fərdin tələbatının yaranmasına təsir edən birinci dərəcəli amil kimi, sosial fəaliyyət obrazları və turizm fəaliyyətinin inkişafının sağlamlığa meyilli vektoru əsasında, dövlətin düzgün sosial siyasətinin sübutu kimi, əhalinin qorunmasına və bərpasına yönəlmiş, iqlim şəraitinin dəyişməsinə dair tövsiyələr əsasında formalaşır. Turizm və sosial-mədəni servis xidməti fəaliyyət növü kimi əhalinin asudə vaxtının səmərəli istifadə edilməsinə, ekskursiya, səyahət və turist marşrutlarının təşkilinə, həmçinin turistlərin başqa xidmət növlərindən istifadənin gücləndirilməsinə təkan verir. Turizm xidmətləri bilavasitə turist təşkilatlarının fəaliyyətinin nəticəsidir. Turizm xidməti əməyin spesifik xüsusiyyətlərini və məzmununu müəyyənləşdirən milli iqtisadiyyatın müstəqil sahəsidir. Turizmdə əmək məhsuldarlığının artım sürəti üçün xidmətin səviyyəsinin yüksəldilməsi, əməyin təşkili və stimullaşdırılmasının forma və üsullarının təkmilləşdirilməsi, turizm və sosial-mədəni servis xidmətlərinin təşkilinin yenidən qurulması zəruridir. Ölkəmizin dünyada turizm ölkəsi kimi tanınması üçün geniş imkanlar mövcuddur (Kvartalnov və b. 2002:25).

Elmi-texniki tərəqqi. Hazırda elmi-texniki tərəqqi sayəsində uzaq məsafələrə səyahət zamanı yolda olma vaxtı azalır. Nəqliyyatda servis xidməti standartları təkmilləşdirilir və bu standart sənişinlər üçün daha da rahatlaşır, yeni birbaşa aviareyslər, sürətli magistrallar (avtomobil, dəmir yolu) və s. meydana çıxır. Elmi-texniki tərəqqi elm və texnikanın mütərəqqi inkişafı, elmin cəmiyyətin birbaşa məhsuldar qüvvəsinə çevrilməsidir, yəni. texnologiyanın və istehsal texnologiyasının təkmilləşdirilməsi məqsədilə elmin nailiyyətlərindən sistemli istifadə, onları öyrənmək. Nəticə etibarlı ilə elmi-texniki tərəqqi məhsuldar qüvvələrin maddi elementinin inkişafında, əmək məhsuldarlığını artırmaq üçün insan tərəfindən getdikcə daha güclü təbiət qüvvələrini əlavə etməklə texnologiyanın və istehsal texnologiyasının mürəkkəbləşməsində ifadə olunur. Elmi-texniki tərəqqinin inkişafının əsas mənbəyi özündə deyil, insanın əsas güclərindədir. Elmi-texniki tərəqqinin zərurəti texnika və texnikanın öz ehtiyacları ilə bağlı deyil, o, insan təbiətinə, insan varlığının mahiyyətinə xasdır. Məhz insanlar məhsuldar qüvvələri inkişaf etdirərək, onların təsiri altında dəyişərək, son nəticədə elmi-texniki tərəqqinin əsas prinsiplərini və istiqamətlərini müəyyən edirlər.

Turistlərə xidmət zamanı kompüter idarəçiliyinin müasir texnologiyalarından, qlobal kompüter şəbəkələrinin imkanlarından istifadə edilir ki, bu da qısa müddət ərzində müştərilər üçün müxtəlif tariflər və daimi müştərilər üçün stimullaşdırma sistemləri nəzərə alınmaqla turizm məhsulu formalaşdırmağa imkan verir. Turizmin daha da inkişaf etdirilməsi elm və texnikanın ən yeni nailiyyətləri nəzərə alınmaqla, yeni turizm obyektlərinin tikintisi və mövcud turizm obyektlərinin yenidən qurulması turizm sənayesinin sənayeləşməsi, texnologiyalaşdırılması və kompüterləşdirilməsi

əsasında mədəniyyətin və xidmətin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, mövcud maddi resurslardan səmərəli istifadə edilməsi, turizm xidmətləri üçün müasir texnologiyaların tətbiqi olmadan mümkün deyil. Hazırda ölkəmizdə turizm sənayesinə daha çox yerli investisiyalar yatırılır və bu investisiyalar daha çox paytaxt Bakıda və ona yaxın ərazilərdə həyata keçirilir. Həmçinin, yatırılan investisiyalar daha çox yeni turizm müəssisələrinin, obyektlərinin tikilməsi ilə bağlıdır. Artıq fəaliyyət göstərən obyektlərin bərpasına çox az hallarda investisiyalar yönəldilir. İstənilən halda ölkəmizdə fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda mühasibatlıq və uçot sahəsində kütləvi şəkildə Beynəlxalq Standartların tətbiq olunması turizm sənayesi üçün də çox faydalı olacaqdır.

Nəticə

Beləliklə, turizm sahəsi öz tərkib hissələri ilə Azərbaycanın regional iqtisadiyyatının sosial və istehsal infrastrukturuna daxil olan sosial və istehsal infrastrukturlarından ibarətdir. Turizm infrastrukturunun bütün obyektləri sosial sahənin sosial və istehsal infrastrukturunun bir hissəsidir. Demək olar ki, turizm sahəsi sosial sahə sisteminin alt sistemidir.

Ədəbiyyat

1. Bilalov, B.Ə. (2017), Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi. Bakı: "Mütərcim"
2. Eminov, A.Z. (2018), Azərbaycanın fiziki və iqtisadi coğrafiyası. Bakı: "Azərbaycan Elmlər Akademiyası nəşri".
3. Həsənov, Ə. N. (2012), Azərbaycanın təbii Turizm resursları. Bakı.
4. Zaid, W.R. (2018), Tourism industry and its effect to economy. Lol press, Birmingham, Peter A.S. Tourism industry. London: London publishing.
5. http://tourlib.net/statti_tourism/zaliznyak.htm. 14.0
6. Turizmin idarə edilməsi: Turizm və sənaye sistemləri, (2007),- M: Maliyyə və statistika,.
7. Zorin, I. V., Kvartalnov V. A., İrisova T. A. və b. (2002), Turizmin idarə edilməsi: Turizm və sektor sistemləri: dərslik. M.: Maliyyə və statistika.
8. Mazaeva, N.P. Vinogradova, M. V., Drozd V. V., və s., (2006), Regional turizm kompleksinin infrastrukturunun inkişafının strateji planlaşdırılmasının əsasları, M.: IVTs Marketing.
9. Voskresensky, V. Yuri Valerievich. (2007), Beynəlxalq turizm: Dərslik.
10. <https://natalibrilenova.ru/razvitie-turizma-na-regionalnom-munitsipalnom-urovne>

Rəyçi: i.ü.f.d. İsfəndiyarov Ağamirzə

Göndərilib: 02.04.2022

Qəbul edilib: 07.05.2022